

20 DE ÎNTREBĂRI
ȘI RĂSPUNSURI
DESPRE

I M M A N U E L

KANT

Mircea Flonta (n. 1932), profesor emerit la Facultatea de Filozofie, Universitatea din București, membru al Academiei Române. Activitatea sa didactică – întinsă pe o perioadă de peste șaiszeci de ani – s-a centrat pe epistemologia clasică și analitică, teoria cunoașterii științifice, filozofia limbajului, gândirea lui Immanuel Kant și Ludwig Wittgenstein. A publicat, în țară și străinătate, numeroase studii și articole în reviste și culegeri de studii. A tradus, în colaborare, din operele filozofice ale lui David Hume, Immanuel Kant, Albert Einstein, Moritz Schlick, Karl Popper și Ludwig Wittgenstein.

Volume: *Adevăruri necesare? Studiu monografic asupra analiticității* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1975), *Perspectivă filozofică și rațiune științifică: Presupoziții filozofice în știința exactă* (Editura Științifică și Enciclopedică, 1985), *Cognitio: O introducere critică în problema cunoașterii* (ALL, 1994; ediția a II-a 2008), *Imagini ale științei* (Editura Academiei Române, 1994), *Cum recunoaștem Pasărea Minervei? Reflecții asupra percepției filozofiei în cultura românească* (Fundatia Culturală Română, 1998), *Kant în lumea lui și în cea de azi: Zece studii kantiene* (Polirom, 2005), *Gânditorul singuratic: Critica și practica filozofiei la Ludwig Wittgenstein* (Humanitas, 2008), *Darwin și după Darwin: Studii de filozofie a biologiei* (Humanitas, 2010), *20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant* (Humanitas, 2012), *Drumul meu spre filozofie* (Humanitas, 2016), *Răspântii ale gândirii: Despre identitatea filozofiei, relația știință–religie și alte subiecte de interes general* (Humanitas, 2017), *Ce este mai presus de orice? Lumea cercetătorilor între iubirea de patrie și spiritul universalist al științei în timpul Primului Război Mondial* (împreună cu Cătălin Vasilescu, Humanitas, 2020), *Filozofia cercetătorului: Înțelegerea fizicii cuantelor la Niels Bohr și Werner Heisenberg* (Humanitas, 2022)

MIRCEA FLONTA

20 DE ÎNTREBĂRI
ȘI RĂSPUNSURI
DESPRE

I M M A N U E L
KANT

Ediția a doua

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Silviu Nicolae, Grigore Vida
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2012, 2024

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Flonta, Mircea
20 de întrebări și răspunsuri despre Immanuel Kant /
Mircea Flonta. – București: Humanitas, 2024
ISBN 978-973-50-8379-3

1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0723 684 194

Această coborâre la nivelul conceptelor populare este, firește, foarte lăudabilă dacă a fost precedată de înălțarea la principiile rațiunii pure [...] putem deveni pe drept cuvânt populari abia după ce am dobândit o pătrundere precisă a lucrurilor.

—Kant, *Întemeierea metafizicii moravurilor*

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	9
<i>Notă la ediția a II-a</i>	11
1. De ce este socotit Kant un filozof de seamă?	13
2. Ce fel de om a fost Kant?	21
3. Este importantă cunoașterea personalității lui Kant pentru înțelegerea operei sale?	29
4. Cum a evoluat gândirea filozofică a lui Kant? O privire de ansamblu asupra operei	37
5. Cum scria Kant?	45
6. Ce este filozofia critică sau critica rațiunii pure?	57
7. Ce putem ști?	67
8. Cum sunt posibile judecățile sintetice <i>a priori</i> ?	73
9. Cum este posibilă experiența? Revoluția copernicană	85
10. Ce este idealismul transcendențial sau critic? Fenomene și lucruri în sine	95

11. În ce constă deosebirea dintre utilizarea ilegitimă și utilizarea legitimă a ideilor rațiunii?	105
12. Ce este rațiunea practică pură?	115
13. Ce dictează rațiunea practică pură? Conștiința datoriei și imperativul categoric	125
14. A ști și a crede. Cum poate fi asigurată existența ființei supreme și a nemuririi sufletului?	139
15. În ce fel subordonează Kant religia moralei?	149
16. Cum orientează morala imperativului categoric modul de a gândi asupra dreptului și a politicii?	157
17. Cum a văzut Kant luminarea și progresul omenirii?	167
18. Există și alte principii <i>a priori</i> în afara celor ale cunoașterii și ale moralității? Despre puterea de judecare	175
19. Cum a fost și cum este receptată filozofia lui Kant în lume?	185
20. Dar în cultura română?	197

Mulțumiri

Chiar și unui vechi profesor, care le-a vorbit o viață întreagă studenților, nu îi este ușor să scrie în așa fel încât să poată fi bine înțeles de cititorii pe care îi are în vedere, în primul rând, persoane interesate de filozofie, care nu au beneficiat însă de o instrucție filozofică sistematică. Nu pot aprecia în ce măsură am reușit. Sunt sigur însă că am fost ajutat de observațiile și sugestiile pe care le-am primit de la prietenul Cătălin Vasilescu, care a înțeles să parcurgă textul cu ochiul cititorului interesat de temă, dar cu totul nefamiliarizat cu ea. Lui Cosmin Văduva îi rămân îndatorat pentru întrebări stimulatoare și ajutor în redactarea finală a manuscrisului.

Septembrie 2012

Mircea Flonta

Notă la ediția a II-a

Textul de față este o republicare a textului primei ediții, cu schimbări minore, cele mai multe de natură stilistică. Am răspuns sugestiilor redactorului acestei ediții, Grigore Vida, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

Aprilie 2024
Mircea Flonta

De ce este socotit Kant un filozof de seamă?

În cărțile de filozofie sau în multe alte cărți în care se vorbește despre filozofie și despre filozofi întâlnim adesea numele Kant. În ultimele două secole nu există probabil un nume de filozof care să fie atât de des amintit, poate cu excepția lui Platon și Aristotel. Atât profesioniștii filozofiei, cât și mulți intelectuali de rang înalt cad de acord că gânditorul din Königsberg și-a adus o contribuție de mare însemnătate la așezarea fundamentelor ideatice ale lumii în care trăim astăzi, că opera lui exprimă cel mai bine și mai deplin spiritul gândirii moderne. Deja un contemporan mai tânăr al lui Kant, Friedrich Schelling, al cărui drum în filozofie a fost foarte diferit, invoca, la moartea filozofului, în 1804, „aurul pur“ al gândirii sale. Arthur Schopenhauer aprecia conceptele introduse de Kant, în primul rând distincția lui dintre fenomen și lucru în sine, ca fiind temelia oricărei filozofii, scriind că „doctrina lui Kant produce în orice minte care a înțeles-o o schimbare

fundamentală, atât de mare, încât poate fi considerată o renaștere spirituală“. La distanță de un secol, Karl Jaspers îl socotea pe Kant unul dintre cei trei cei mai de seamă filozofi din toate timpurile, alăturându-l lui Platon și Sfântului Augustin. După părerea lui Jürgen Habermas, cel mai cunoscut filozof german în viață, Kant a fost cel care a inaugurat discursul filozofic al modernității. Iar Hilary Putnam, un filozof american de mare prestigiu, mergea chiar mai departe, afirmând că „abia prin opera lui Kant aproape toate problemele filozofiei ating acea formă în care ele devin cu adevărat interesante“.

Cei care nu au beneficiat de o instrucție filozofică se vor întreba, în mod firesc, ce temeieri au asemenea aprecieri. De ce a fost recunoscut Kant drept un rege al cugetării, drept filozoful prin excelență al timpurilor noi, de către atâtea minți strălucite?

Comentatorii operei sale au dat răspunsuri diferite la întrebarea care este nucleul gândirii sale, acel nucleu a cărui dezvoltare este sistemul filozofic constituit prin succesiunea de scrieri deschisă prin publicarea, în 1781, a *Criticii rațiunii pure*. Ei par să fie însă de acord că există anumite motive conducătoare (*Leitmotive*) care țin împreună opera, motive care exprimă tot atâtea convingeri fundamentale, ireductibile ale gânditorului.

Prima dintre ele este încrederea în rațiune, o încredere pe care Kant o împărtășește, de altfel, cu alți gânditori importanți ai erei moderne. La Kant, aceasta a fost însă o încredere lipsită de orice semeție sau pretenție absolutistă. Filozoful a fost pătruns de convingerea că puterile rațiunii omenești sunt limitate, că ele nu sunt pe măsura celor mai înalte aspirații spre cunoaștere și înțelegere pe care le pot nutri ființe înzestrate cu rațiune. În una dintre ultimele sale scrieri, cea despre religie, Kant își exprima bunăoară îndoiala că o comunitate omenească ar putea deveni vreodată o comunitate etică, o comunitate de ființe care respectă drepturile și năzuințele altora așa cum ar dori să fie respectate drepturile și năzuințele proprii. Și se întreba: „Cum ne putem aștepta ca dintr-un lemn așa de strâmb să fie meșterit ceva cu desăvârșire drept?”

În ciuda unei conștiințe acute a limitelor rațiunii omenești, Kant a susținut, cu deplină consecvență, că întemeierea pe exercițiul rațiunii a cunoașterii, a deciziei și a acțiunii este expresia supremă a autonomiei și demnității acestei ființe fragile. Judecata care se sprijină pe temeiuri raționale o opunea celei care pornește de la prejudecăți, de la tradiții și se întemeiază pe autoritatea instituțiilor și a persoanelor sau pe intuiție și sentimente. Kant a socotit că rațiunea este instanța supremă care decide asupra tuturor

pretențiilor ce privesc cunoașterea, moralitatea, dreptul, autoritatea politică, religia sau judecata estetică. Rațiunea este suverană deoarece se supune doar legilor pe care și le dă ea însăși. În acest sens, rațiunea este autolegislatoare. Examenul critic la care a supus Kant rațiunea teoretică și practică – rațiunea orientată spre cunoaștere și rațiunea care întemeiază moralitatea – urmărea să fundamenteze tocmai pretenția acesteia de a reprezenta instanța supremă. Nici un alt proiect de întemeiere a autorității rațiunii nu a avut o anvergură și ambiții comparabile.

Modul de a gândi al lui Kant poate fi considerat pe deplin reprezentativ pentru spiritul acelei epoci a culturii vestice care a fost numită epoca Luminării. Una dintre scrierile sale de mică întindere, cu titlul *Răspuns la întrebarea: Ce este Luminarea?*, publicată în 1784, începe cu următoarele rânduri memorabile: „*Luminarea este ieșirea omului din starea de minorat de care el însuși se face vinovat. Starea de minorat este neputința de a se sluji de intelectul său fără călăuzirea altcuiva. Vinovat este el însuși de această stare de minorat atunci când cauza ei nu se află într-o lipsă de intelect, ci de hotărâre și curaj de a se sluji de el fără călăuzirea altcuiva. Sapere aude!* Ai curajul să te slujești de *propriul* tău intelect! – iată, așadar, deviza Luminării“.

Kant a îndrăznit să afirme concluziile către care a fost condus de analiza sa a puterilor și limitelor

rațiunii într-o epocă, într-un climat politic și religios, în care dreptul de a supune examenului critic temeiurile autorității oricărei învățături sau instituții era departe de a fi ceva de la sine înțeles. Iată cum a exprimat filozoful angajarea lui față de această cauză, în Prefața primei ediții a *Criticii rațiunii pure*: „Secolul nostru este adevăratul secol al criticii, căreia totul trebuie să i se supună. Religia, prin caracterul ei sacru, și legislația, prin maiestatea ei, vor de obicei să i se sustragă. Dar atunci ele provoacă împotriva lor bănuieli legitime și nu pot pretinde stimă sinceră, pe care rațiunea o acordă numai aceleia care a putut face față examenului ei liber și public“. Kant exprima în acest fel ceea ce el socotea a fi spiritul însuși al gândirii filozofice. Acestui spirit el i-a rămas fidel în toate întreprinderile sale, în toate cercetările în care s-a angajat. Iar atunci când, la bătrânețe, a fost admonestat de autoritatea regală pentru scrierea sa despre religie, răspunsul său a fost tăcerea, și nu renegarea a ceea ce afirmase. Modul cum s-a comportat, și în această împrejurare, i-a adus prețuire chiar și din partea învățaților care nu îi împărtășeau ideile.

O altă convingere fundamentală ce acționează ca motiv conducător al gândirii lui Kant a fost înțelegerea ființei raționale ca ființă liberă. Omul este liber în măsura în care decide și acționează potrivit legii pe care i-o dă propria rațiune. Este sensul în

care ființa liberă este ființa autonomă (gr., *autos* = în-suși, *nomos* = lege), în opoziție cu ființa a cărei voință este determinată de o instanță, de o autoritate exterioară. Emanciparea omului este caracterizată de Kant drept trecere de la heteronomie (gr., *heteros* = altul) la autonomie. Kant dezvoltă în mod independent o temă a contemporanului său Jean-Jacques Rousseau, care scria, în *Contractul social*, că libertatea este „supunerea față de o lege pe care ne-o prescriem noi înșine“. Refuzul oricărei determinări heteronome, din partea autorității politice, a tradiției, a înclinației, era pentru Kant afirmarea libertății în sens negativ, iar urmarea neabătută a ceea ce prescrie rațiunea exprima libertatea în sens pozitiv.

Ființa rațională, ca ființă autonomă, liberă, este o ființă responsabilă. Iar înțelegerea ființei raționale ca ființă responsabilă se exprimă în conștiința datoriei. Dând ascultare vocii rațiunii, credea Kant, ne facem datoria. Mai întâi, rațiunea ne poruncește să facem tot ce ne stă în putință pentru a ne dezvolta și pune în valoare predispozițiile și talentele cu care am fost înzestrați. În al doilea rând, ea ne cere să oferim, prin rodul străduințelor noastre, foloase care să întoarcă, într-o anumită măsură, ceea ce am primit prin educația de care am avut parte, prin înlesnirile de care ne-am bucurat din partea semenilor, beneficiind de rezultatele muncii multor generații.

Într-un cuvânt, datoria constă în autoperfecționare și în servirea semenilor. Rațiunea este una, și ceea ce prescrie ea drept datorie pentru ceilalți va prescrie în egală măsură pentru fiecare dintre noi. Idealul lui Kant a fost o comunitate a ființelor raționale în care nici un om nu-l va trata pe altul drept un mijloc subordonat scopurilor sale.

În folosirea obișnuită a cuvintelor, este un semn de modestie să spui, atunci când ceea ce ai făcut este apreciat de alții: „Nu mi-am făcut decât datoria!“ Așa cum a înțeles-o Kant, împlinirea datoriei reprezintă însă cel mai înalt merit. Nimeni nu a închinat un elogiu mai plin de patos datoriei decât adversarul entuziasmului nedisciplinat, al exaltării înflăcărâte, moderatul, mereu egalul cu sine Kant. Iată un pasaj din *Critica rațiunii practice*: „Datorie! Nume sublim și mare, tu, care nu cuprinzi în tine nimic agreabil, nimic care să includă insinuare, ci reclami supunere, care totuși nici nu ameninți cu nimic care ar trezi în suflet o aversiune naturală și l-ar înspăimânta pentru a pune în mișcare voința, ci doar stabilești o lege care-și găsește prin ea însăși intrare în suflet și care, totuși, își câștigă ea însăși, în ciuda voinței, venerație (deși nu totdeauna ascultare); înaintea căreia amuțesc toate înclinațiile, deși în taină acționează împotriva ei: care ți-e obârșia demnă de tine și unde să găsim rădăcina descendenței tale